

SPP 102 Sociální politika

- přednáška č. 7 (jaro 2007)

(Mgr. Ondřej Hora)

Sociální pojištění: funkce, cíle a nástroje,
organizace a financování. Česká republika.
Problém stárnutí v moderní společnosti,
důchodové systémy - diskuse současných
řešení.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 2)

Sociální rizika (1/2)

Vychází z koncepce tzv. sociálních rizik – tj. rizik, že nastane nějaká nepříznivá sociální událost - existují 2 roviny pohledu na problém:

1. Rovina – Percepce rizik (individuální vs. kolektivní rizika)

a) kolektivní rizika - jsou podobná pro lidi ve stejné životní situaci, lidé tato rizika sdílejí

b) individuální rizika – lidé jsou příliš odlišní na to, aby byla rizika podobná, lidé v obdobné životní situaci spolu soutěží, klesá ochota ke sdílení problémů (Beck)

Sociální rizika (2/2)

2. rovina - individuální vs. kolektivní ochrana před sociálními riziky – rozdílné názorové proudy podle pojetí sociální politiky – v některých zemích je upřednostňována kolektivní ochrana, jinde je více důraz na individuální zajištění

Možná řešení a) sociální pojištění – založeno na sdílení těchto rizik (jedná se tedy o kolektivní pojetí ochrany)

b) individuální soukromé pojištění – je založeno na individuálním výpočtu rizika

c) jiná forma zajištění

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 4)

Sociální pojištění – vychází z kolektivního pojetí ochrany před sociálními riziky. Cílem je ochrana jednotlivců při vzniku sociální události

je založeno na principu odkládání spotřeby pro případ sociální události, kterou můžeme očekávat – je spojené se ztrátou příjmu (stáří, nezaměstnanost, nemoc, invalidita, mateřství, ztráta živitele). Financováno prostřednictvím průběžných příspěvků. Nárok nastává při vzniku dané sociální události, na kterou jsme pojištěni a splnění podmínek nároku X jinou variantou financování jsou tzv. „demograntů“ – příjemci dávek placených z daní, ale příjmově netestovaných.

Přednosti využívání systému sociálního pojištění

- 1) mohou zde být zahrnuti i lidé, které by soukromý subjekt proti určitému riziku nikdy nepojistil (příliš velké riziko), nebo kteří by si jinou formu zajištění nemohli z finančních důvodů dovolit
- 2) důsledky individuálních selhání při zajištění rizik mohou mít zásadní dopady pro celou společnost (nízká porodnost, epidemie nemocí)
- 3) existuje-li státní garance zajištění systému vzniká silný prvek jistoty
- 4) často silná legitimita těchto schémat (lidé je chtějí, protože zajišťují střední třídu a poskytují životní jistoty)
- 5) morální hazard – (+) někteří lidé by se normálně nepojistili (raději utratí hned), tím že je sociální pojištění povinné jsou i tyto lidé zajištěni X
(-) sociální pojištění může v lidech vyvolávat bezstarostnost

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 6)

Nevýhody využívání systému sociálního pojištění – jsou situace, kdy pojistná schémata nevyhovují.

- 1) protože se jedná o rizika, která nejsou v těchto systémech zahrnuta (např. ztráta bydlení)
- 2) rizika jsou zahrnuta, ale schémata sociálního pojištění nejsou pro určité kategorie dostatečně dostupná – řešením je potom např. sociální pomoc
- 3) dávka (pro některé kategorie) není dost vysoká – dvě řešení 1) posílení zásluhové složky systému (více jsem platil, tudíž více dostanu), 2) státní systém garantuje určitý základní životní standard pro občany a zajištění vyššího standardu je ponecháno na soukromém připojištění (které stát může podporovat)
- 4) zvyšují cenu práce a proto není možné pojistit takto všechna rizika
- 5) Někdy jsou uváděny také vysoké provozní náklady

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 7)

Typy sociálního pojištění:

- 1) Povinné pojištění – brání před chudobou, zajišťuje základní životní standard – uplatňuje se princip občanské solidarity
  - 2) Zaměstnanecké pojištění (např. penzijní fondy) – doplňují příjem k základní penzi – jsou vázány na pracovní poměr v podniku nebo na práci v určitém odvětví – při skončení může vybrat nebo je mu vypláceno v důchodu vypláceno podle naspořené příspěvku
  - 3) Dobrovolné soukromé individuální připojištění (např. penzijní). Se státním příspěvkem po celou dobu spoření + je i daňové zvýhodnění + stát stanovuje podmínky pro správu fondu a vykonává dozor nad penzijními pojišťovnami
- Tyto tři pilíře se v jednotlivých zemích doplňují (kombinují) a vytváří systém (model) sociálního zabezpečení

System sociálního pojištění v ČR – 3 typy pojišťovacích schémat

Možné jsou 3 typy pojišťovacích schémat a jejich kombinace:

- a) povinné (většinou státem vedené systémy)
- b) pojištění skupin (resortní, případně podnikové)
- c) individuální (soukromé)

System v ČR má 1-3 pilíře (podle typu rizika): např. zdravotní pojištění – všeobecné i oborové pojišťovny, důchodové pojištění – v ČR fungují první a třetí pilíř, ale je možné, aby zaměstnavatel a zaměstnanec přispívali na soukromé pojištění zaměstnance dotované státem

Česká správa sociálního zabezpečení jako orgán státní správy vykonává působnost v oblasti sociálního zabezpečení (důchodového pojištění a nemocenského pojištění, výběru příspěvku na státní politiku zaměstnanosti) a lékařské posudkové služby. Výjimkou je v ČR tedy zdravotní pojištění, kde působí více i (nestátních) zdravotních pojišťoven.

ČSSZ spravuje řadu pojišťovacích schémat zahrnujících specifické události:

1) nemocenské pojištění:

- a) nemocenské
- b) podpora při ošetřování člena rodiny
- c) vyrovnávací příspěvek v mateřství a těhotenství
- d) peněžitá pomoc v mateřství

2) důchodové pojištění:

- a) starobní důchody
- b) invalidní důchody (plné a částečné)
- c) pozůstalostní důchody (vdovský, vdovecký a sirotčí)

3) příspěvek na státní politiku zaměstnanosti

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 10)

Vytváření prostředků sociálního pojištění – odvádí zaměstnanci, zaměstnavatelé, OSVČ, stát (za děti, seniory, nezaměstnané)

schémata	zaměstnanci	zaměstnavatel	celek	správci fondu
Důchodové pojištění	6.50%	21.50%	28.00%	ČSSZ
Nemocenské pojištění	1.10%	3.30%	4.40%	ČSSZ
Příspěvek na st. polit. zaměstn.	0.40%	1.20%	1.60%	ČSSZ
zdravotní pojištění	4.50%	9.00%	13.50%	zdravotní pojišťovny

Nemocenské pojištění

Výše dávky (nemocenské, peněžité pomoci v mateřství, ošetřování člena rodiny) – nejčastěji jako 69 procent vyměřovacího základu (počítá se výdělek za posledních 12 měsíců) – ale jsou tam redukční hranice

Peněžité pomoci v mateřství se poskytuje maximálně 28 týdnů, popř. 37 týdnů v případě žen, které porodily více dětí současně a starají se aspoň o dvě z nich, anebo se jedná o ženy svobodné, ovdovělé, rozvedené nebo z jiných závažných důvodů osamělé, které nežijí s druhem.

Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství - při převedení těhotné zaměstnankyně nebo matky do konce 9. měsíce po porodu na jinou práci ze stanovených důvodů, pokles jejího výdělku z důvodu převedení bez jejího zavinění

Podpora v nezaměstnanosti

Vyplácena uchazečům o zaměstnání (také např. při vzdělávání, rekvalifikaci či péči o osobu blízkou) na základě splnění podmínek nároku – odpracováno 12 měsíců v posledních 3 letech.

Podpora je 50 % první 3 měsíce, 40 % druhé tři měsíce, 60 % v případě rekvalifikace – celkem 6 měsíců s výjimkou starších pracovníků

V mezinárodním srovnání je podpora poskytována spíše krátkou dobu a je poměrně skromná. U marginalizovaných pracovníků bývá obtížné obnovení nároku.

Důchodové (starobní) pojištění

Je nejvýznamnějším schématem sociálního pojištění – týká se největšího množství osob a je v něm nejvyšší objem prostředků, které tvoří významnou část mandatorních výdajů sociálního státu (v roce 2005 sociální výdaje tvořily 38,9 procenta výdajů státního rozpočtu, tj. 353 miliard korun – důchody celkem 247 miliard korun, z toho 179,7 miliard byly starobní důchody). – výdaje prudce rostou, také kvůli mnoha odchodům do důchodu

Typy konstrukce důchodového systému:

- 1) Bismarckovský pojistný systém – výše důchodů závisí na zaplaceném pojistném – je stanoven procentní podíl primárního výdělku jedince – zahrnují se příjmy za určité období nebo se mohou zahrnovat příjmy za celý život – počítá s valorizací důchodu podle mezd – je stanovena minimální úroveň důchodu

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 14)

2) Beveridgovský pojistný systém – tzv. plochý (flat-rate) – výše důchodů je určena jednotně a) pro všechny osoby žijící v dané zemi (residenti) bez ohledu na příspěvky nebo b) v závislosti na délce pojištění je stanovena doba odpracovaných let pro přiznání základní (nesnížené) penze (např. ve VB 44 let pro muže a 39 let pro ženy)

3) Kombinace dvou předchozích (dvousložková konstrukce)

1. složka - je stanovena pevně pro všechny (základní důchod) – slouží jako „dno“

2. složka – je částka stanovená v procentech z průměrného příjmu

V ČR má také tyto 2 složky – a) základní výměru, která činí 1570 Kč (měsíčně), a b) procentní výměru, která činí 1,5 procenta výpočtového základu za každý rok pojištění. Je stanovena minimální částka, maximální ne, ale existují zde výrazné redukční hranice

Zvyšování důchodů (indexace, valorizace)

Ekonomika není neměnná – v krátkodobém či delším časovém horizontu je třeba sociální dávky přizpůsobovat změněné ekonomické situaci – nejčastěji zvýšit (dorovnat) jejich úroveň vzhledem ke kupní síle peněz a životní úrovni obyvatelstva. Před rokem 1989 k tomu docházelo jen nárazově u nových penzí (znevýhodňovalo to tzv. starodůchodce).

Valorizace se provádí podle růstu cen a mezd – u mezd je podle čisté nebo hrubé mzdy – podle hrubé mzdy je to důchodce výhodnější, protože hrubé mzdy rostou rychleji a jsou progresivně zdaněné. V ČR se uvádí poměr náhrady kolem 44 procent předchozí průměrné hrubé mzdy (v roce 2004). Je otázkou k diskusi, nakolik se mají důchodci podílet na růstu životní úrovně ve své zemi.

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 16)

K valorizaci dochází:

- a) nárazově (ad hoc) – v důsledku nějaké vnější události nebo jako důsledek dlouhodobého vývoje (V ČR při růstu cen aspoň 10 %).
- b) automaticky – je většinou dáno zákonem při splnění určitých podmínek buď časových nebo podle růstu mezd či cen valorizace podle vývoje cen (inlace) i mezd. V ČR valorizace při růstu cen minimálně o 2 procenta za rok (zvýšení o 100 procent) nebo pokud ve dvou po sobě jdoucích letech rostou reálné mzdy (zvýšení o minimálně 1/3 růstu mezd).
- c) polo-automaticky (podmínečně) – zákon umožňuje valorizovat, ale vlastní rozhodnutí ponechává na vládě – ta rozhoduje na základě současné situace (např. ekonomické, ale může i politické)

Vznik problémů v důchodových systémech

Historický vývoj: Po 2. světové válce klesal věk odchodu do důchodu, zároveň se prodlužovala průměrná délka života a výrazně rostla životní úroveň, v důsledku toho postupně rostla výše důchodů – v 70. letech byla navíc vysoká inflace (představuje problém pro důchodové systémy – znehodnocuje vklady a snižuje kupní sílu důchodu).

V současnosti je největším problémem zvyšování podílu osob v důchodovém věku proti ekonomicky aktivní populaci. Příčiny:

- klesá porodnost, v ČR významně po roce 1989, děti v pozdějším věku, přibývá bezdětných, málo 3. dětí – dnes je pod hranicí čisté reprodukce
- prodlužuje se délka života (v 60.-90. letech 20. století vzrostla délka života o 8 let – významně vzrostla také v některých post-komunistických zemích, kde byla dříve nízká).

Očekává se nepříznivý demografický vývoj (prognóza do budoucna až 50:50) – může vést k ekonomické nerovnováze. Z tohoto důvodu je třeba situaci nějak řešit.

Co je možné dělat s důchodovými systémy (1/2)

Hrozí riziko ekonomické nestability důchodových systémů a existuje předpoklad budoucího zvyšování fiskální nerovnováhy pokud nedojde ke změně.

- 1) úpravy nároků v rámci existujícího systému – tzv. „parametrické změny“
zvyšování věku odchodu do důchodu, zpřísnění podmínek pro předčasné důchody, přísnější zohledňování příspěvků a rozhodných období, hodnocení náhradních dob ve sníženém rozsahu atd.
- 2) snižování úrovně důchodů – mírně se snižuje poměr důchodu k předchozímu výdělku (poměr náhrady) – citlivá záležitost (je to politicky nepopulární opatření) – změní se způsob indexování nebo výpočtu důchodu

Co je možné dělat s důchodovými systémy (2/2)

3) změna způsobu financování důchodového systému – existují dva základní typy financování a třetí (NDC) je kombinovaný:

a) průběžný systém (pay-as-you-go): postaven na mezigenerační solidaritě – to, co se vybere na pojistném, se ve stejném roce vyplácí v důchodech – většina důchodových systémů

b) fondový systém: není postaven na mezigenerační solidaritě – výše penze závisí na výši příspěvků, které člověk odvede, a fondy (1 či více) je zhodnocují – tento systém byl v určité variantě zaveden jako povinný v roce 1981 v Chile – je tam garance minimálního příjmu

c) kvazi-fondový systém (NDC - notional defined contribution): systém virtuálních účtů, výhodou je větší spravedlnost (ale je prakticky průběžný) – Švédsko

SPP 102 Sociální politika – přednáška č. 7 (str. 20)

Výhody a nevýhody fondového a průběžného modelu:

	Průběžný systém	Fondový systém
Demografická stabilita	(-) rovnováha může být narušena (nízká porodnost)	(+) každý si spoří na sebe, menší demograf. rizika
Ekonomická stabilita	(+) reaguje na shodné podmínky v 1 roce	(-) rizika kapitálového trhu (zajistit výnosy) a inflace
Solidarita	(-) Různé generace nesou různé břemeno (události)	(+) není vázán na solidaritu jiných generací
Indexace	(+) solidární - umožňuje zvyšování penzí	(-) je z naspořené částky (kde vzít na zvýšení)
Délka penze	(-) přibývá důchodců, protože žijí déle	(-) může vyčerpat naspořené dříve než zemře
Administrativní náklady	(+) nižší náklady, protože je pod správou 1 fondu	(-) vícefondový systém – vytváří zisk pro správce

Řešení problémů v důchodovém zabezpečení pro ČR(?):

EU převody průběžného na fondový systém spíše nedoporučuje (vzniká problém kapitálové mezery). V ČR proběhly dosud pouze dílčí, i když závažné úpravy systému:

- 1) Od roku 1996 došlo k oddělení důchodového fondu od státního rozpočtu (předtím se přebytků využívalo na pokrytí jiných výdajů, netvořila se rezerva).
- 2) Zvýšení věku odchodu do důchodu. V ČR proběhlo novelou v roce 1996, zvýšení věku odchodu z 60 na 62 pro muže a z 53 – 57 na 57 – 61 let pro ženy.
- 3) Zpřísnění priznání předčasných důchodů (zkrácena doba, po kterou lze jít předčasně do důchodu, a důchod je priznáván trvale ve snížené míře).

Zřejmě není dostatečným řešením. Je tedy potřeba tzv. důchodová reforma – podklad zpracovala vláda (zájemci viz stránky MPSV).